

6. Onderwijsniveau

1. Inleiding

Chris KESTELOOT, Katrien SLEGERS
Instituut voor Sociale en Economische
Geografie - KULeuven

Het opleidingsniveau heeft niet enkel een invloed op de toegang tot sociaal waardevolle en hooggewaardeerde functies binnen de arbeidsmarkt. Het beïnvloedt eveneens de capaciteit van weten hoe men moet omgaan met problemen binnen het alledaagse leven zoals bijvoorbeeld met betrekking tot gezondheid (Vranken et al., 2003). Daarnaast neemt het opleidingsniveau een belangrijke plaats in de reproductiemechanismen van sociale ongelijkheden binnen het onderwijs over generaties heen. Een laag opleidingsniveau heeft enerzijds weerslag op het individu zelf dat meer moeilijkheden zal ondervinden om toegang te krijgen tot de arbeidsmarkt met als gevolg daarvan een hoger risico op werkloosheid, onstabiele jobs of jobs met lage inkomsten en prestige. Anderzijds kunnen ook de toekomstmogelijkheden van hun kinderen ingeperkt worden en wanneer deze kinderen later zelf een gezin stichten, bestaat er een grote kans dat ze ouders zullen zijn die slechte ervaringen achter de rug hebben en in armoede leven en daardoor niet in staat zijn hun kinderen een structurerend en stimulerend gezinsklimaat te bieden (Vercaigne et al., 2000).

De verschillen in omkadering van de kinderen naargelang het onderwijsniveau van de ouders is zeker niet de enige reden voor de impact van het onderwijsniveau van de ouders op dat van hun kinderen. Ook onderwijs- en schoolkeuze worden door de gezinssituatie beïnvloed. In buurten waar de scholingsgraad van de actieve bevolking eerder laag is, vindt men meestal ook een hoog aandeel jongeren in kortere studierichtingen. De overconcentratie van sociaal achtergestelde kinderen in sommige scholen draagt in grote mate bij tot een beperking van de vormingsmogelijkheden in deze buurten. Deze overconcentratie wordt veroorzaakt door segregatiemechanismen binnen de woningmarkt en wordt op het niveau van de scholen versterkt door

verscheidene min of meer bewuste verdelings- en uitsluitingsmechanismen. Zo is de kans dat leerlingen met een laag opleidingsniveau in de sociale uitsluiting terechtkomen groter naarmate de buurten meer sociale moeilijkheden concentreren (Vercaigne et al., 2000).

Het volgen van technisch- of beroepsonderwijs of het zich beperken tot een korte opleiding leidt evenwel niet systematisch tot situaties van kansarmoede of uitsluiting. De mogelijkheden tot opwaardering van deze opleidingen kunnen sterk variëren naargelang de lokale kenmerken van de arbeidsmarkt. Niettemin worden deze studieprogramma's gemiddeld nog altijd vaker geassocieerd met een beperking van de mogelijkheden voor het individu.

Drie kaarten geven een indicatie over het onderwijsniveau in het Brussels Gewest. De eerste twee hebben betrekking op de aard en het niveau van het onderwijs voor de schoolgaande jeugd. De derde kaart brengt het hoogste diploma van de bevolking die niet meer school loopt in beeld.

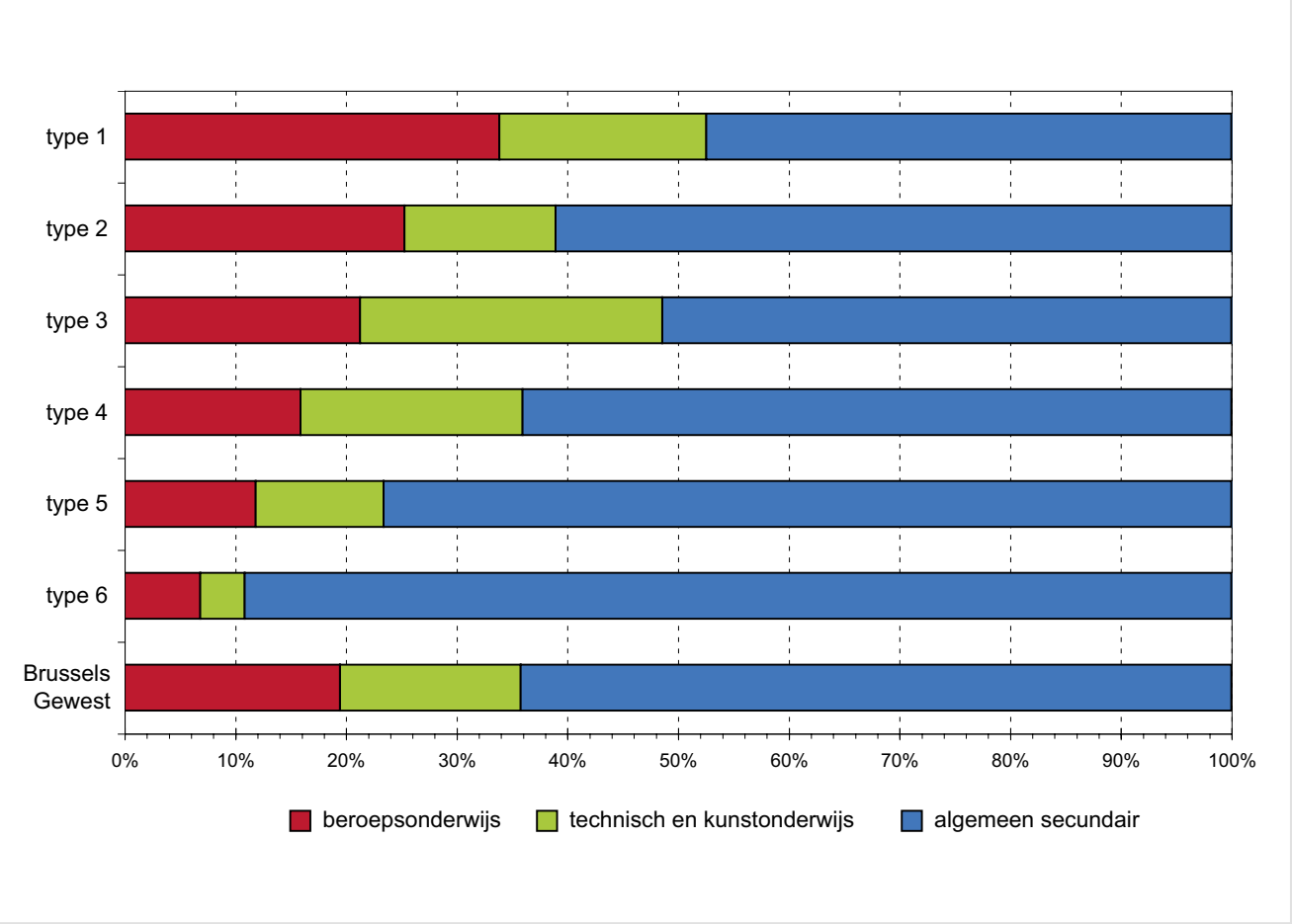
2. Type onderwijs van de jongeren in het secundair onderwijs

In tegenstelling tot het technisch- en het beroeps-onderwijs wordt het algemeen secundair onderwijs als een goede basis beschouwd voor het hoger en universitair onderwijs. Het behalen van een diploma van het hoger onderwijs vergroot op zijn beurt de kans voor het bereiken van een hoog kwalitatieve en hoog gewaardeerde functie (Vercaigne et al., 2000). Algemeen kan men dus stellen dat het gevolgde type onderwijs in het secundair onderwijs de toekomstkansen van de jongere beïnvloedt.

Voor het type onderwijs van jongeren wordt een typologie opgesteld op basis van het aantal leerlingen van de 2de of 3de graad in het algemeen secundair onderwijs, het technisch of kunstonderwijs en in het beroepsonderwijs. De keuze voor een van deze richtingen is een gemakkelijk te hanteren indicator van het opleidingsniveau van de schoolgaande jeugd. Terwijl vroeger de keuze zichtbaar was vanaf het 1e jaar van het secundair onderwijs, is dit nu pas het geval vanaf het derde jaar (2de graad). Daardoor is de beschouwde doelgroep relatief klein geworden (nauwelijks 3 % van de totale bevolking - waar nog een relatief hoge graad van onbekende antwoorden moet aan toegevoegd worden wegens het niet invullen van de telformulieren), wat vaak tot te kleine aantallen op het niveau van de statistische buurten leidt, met irrelevante resultaten tot gevolg. Daarom werden voor deze typologie enkel de buurten behouden waarvan het totaal aantal jongeren in de 2de en 3de graad van het secundair onderwijs meer dan 30 bedraagt.

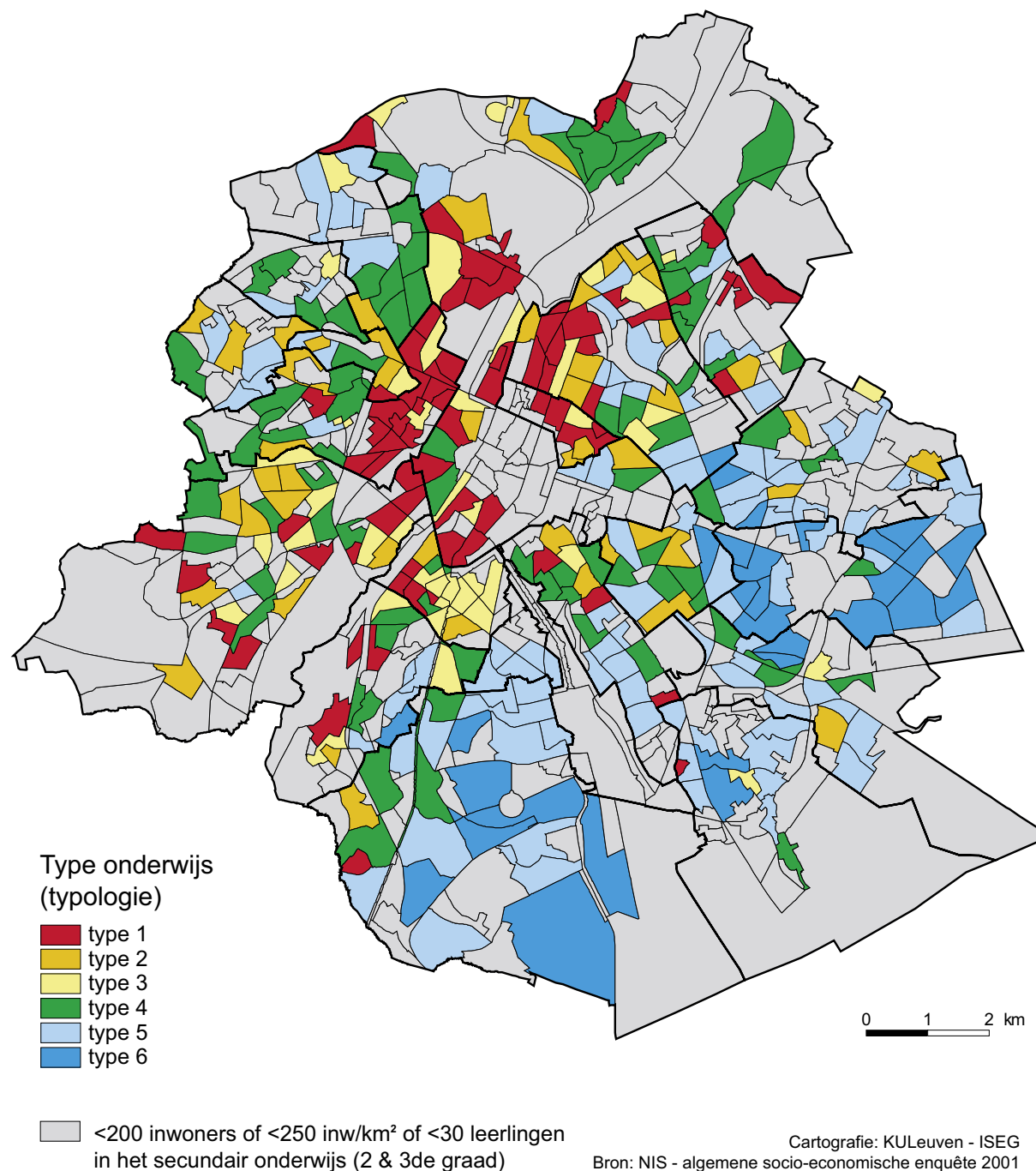
Hieruit resulteren zes verschillende typen gaande van een sterke oververtegenwoordiging van jongeren in het beroepsonderwijs tot een sterk oververtegenwoordiging van jongeren in het algemeen secundair onderwijs (zie figuur 6-01 en tabel 6-01). Alleen type 2 wijkt enigszins af van het algemeen continuüm: het aandeel leerlingen in het beroepsonderwijs is met een waarde van ongeveer 25 % relatief hoog, terwijl het aandeel leerlingen in het technisch en kunstonderwijs lager is dan verwacht (14 %) en het percentage leerlingen in het algemeen secundair onderwijs met een waarde van 61 % groter is dan dit van type 3 (51 %) en type 1 (47 %). Het gaat met andere woorden over een wat gemengd type, waarbij een combinatie van beroepsonderwijs en algemeen secundair onderwijs voorkomt.

Figuur 6-01 Jongeren in het secundair onderwijs van de 2de en de 3de graad: typologie

Tabel 6-01 Jongeren in het secundair onderwijs van de 2de en de 3de graad: typologie (procentuele verdeling)

	beroepsonderwijs (2de en 3de graad) (%)	technisch en kunstonderwijs (2de en 3de graad) (%)	algemeen secundair (2de en 3de graad) (%)
type 1: sterke oververtegenwoordiging beroepsonderwijs, oververtegenwoordiging technisch- of kunstonderwijs	33,89	18,67	47,44
type 2: oververtegenwoordiging beroepsonderwijs	25,31	13,63	61,06
type 3: sterke oververtegenwoordiging technisch- of kunstonderwijs, oververtegenwoordiging beroepsonderwijs	21,29	27,31	51,40
type 4: oververtegenwoordiging technisch- of kunstonderwijs	15,93	20,03	64,04
type 5: oververtegenwoordiging algemeen onderwijs	11,86	11,58	76,56
type 6: sterke oververtegenwoordiging algemeen onderwijs	6,86	4,00	89,14
Brussels Gewest	19,48	16,33	64,19

Uit kaart 6-01 blijkt dat veel meer jongeren uit de periferie en de Brusselse banlieue les volgen in het algemeen secundair onderwijs vergeleken met jongeren uit de centraal stedelijke buurten. Het type met het grootste aandeel jongeren in het algemeen secundair onderwijs (**type 6**) is terug te vinden in het zuidoostkwadrant van Brussel met de hoogste waarden voor de gemeenten Ukkel en Sint-Pieters-Woluwe. Daar kan voor bepaalde buurten het percentage jongeren in het algemeen secundair onderwijs oplopen tot 97 %.

Type 5 overweegt in dezelfde zone, maar komt eveneens voor in Schaarbeek en Evere en in de meer welgestelde wijken van de westrand, buiten de 19de eeuwse gordel. Naarmate men vanuit deze gebieden naar het centrum gaat, komen de types met de laagste opleidingscombinaties steeds meer voor, met een sterke oververtegenwoordiging van het beroepsonderwijs in de 19de eeuwse arbeidersgordel.

Het gemengde **type 2** (oververtegenwoordiging beroeps- onderwijs, in combinatie met het algemeen onderwijs) komt meer voor in het noorden van de 19de eeuwse gordel (Schaarbeek, Sint-Joost) dan in het westen (Laken, Molenbeek, Anderlecht). Het komt ook voor in de periferie. In het westen gaat het dan vooral om lagere middenklassebuurten, in het oosten om sociale woningbuurten.

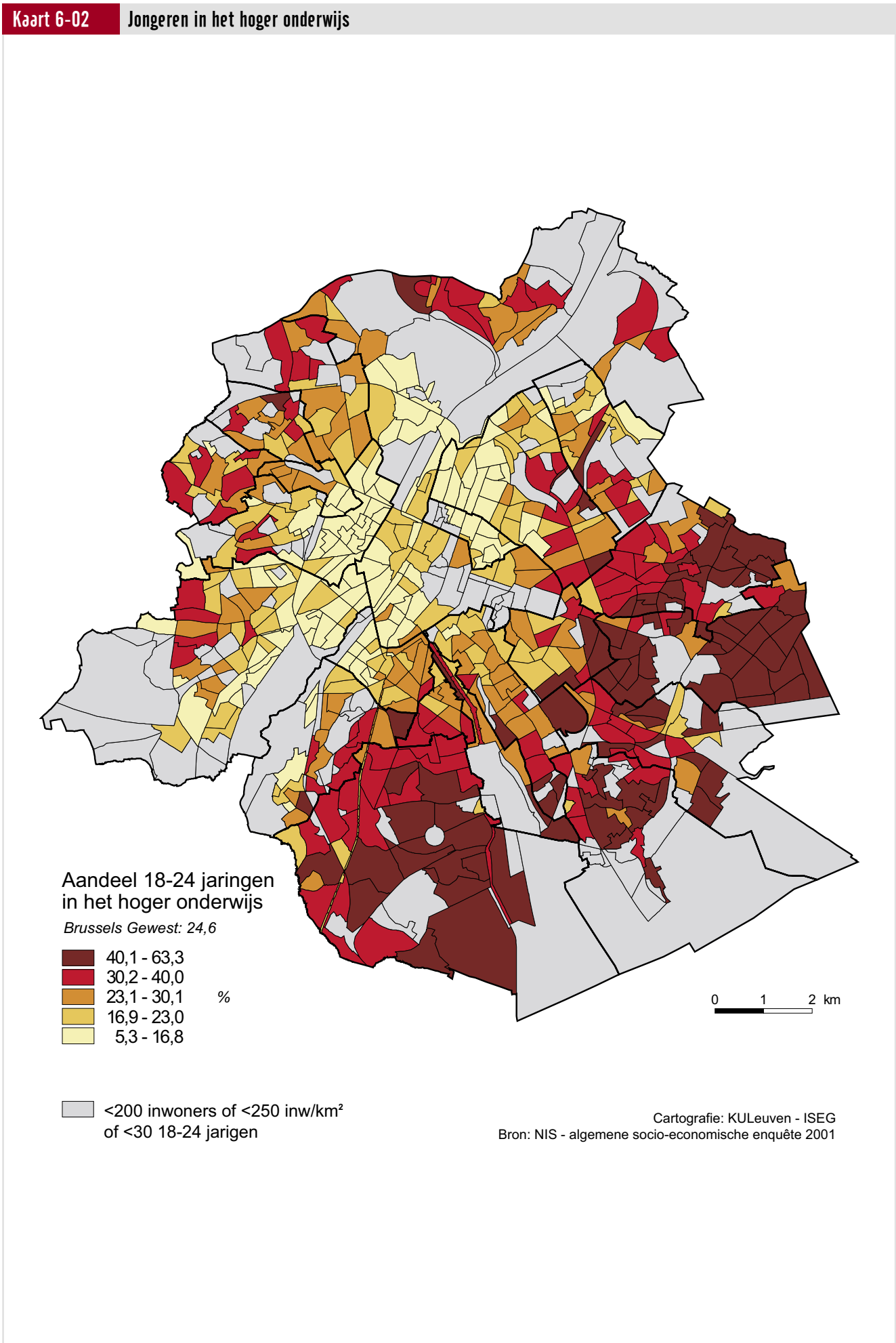
Type 1 (sterke oververtegenwoordiging beroeps- onderwijs, oververtegenwoordiging technisch- of kunstonderwijs) komt vooral voor in de 19de eeuwse gordel, maar ook in sociale woningbuurten in de periferie en in enkele lagere middenklassebuurten in de westelijke periferie.

Hieruit blijkt dat de bestaande sociale differentiatie, tenminste wat onderwijs betreft, ook over de generaties heen in stand wordt gehouden. De keuze van het gevolgde onderwijs hangt nauw samen met de opleiding en de welstand van de ouders.

3. Jongeren in het hoger onderwijs

Kaart 6-01 heeft grotendeels betrekking op het verplicht onderwijs tot 18 jaar. Gezien hoger onderwijs geen verplichting inhoudt, kan de spreiding van de studenten wel een verschil vertonen met dat van de leerlingen in het algemeen secundair onderwijs. Door het aandeel studenten in het hoger onderwijs te berekenen in de bevolking van 18 tot 24 jaar verkrijgen we een cartografie van de opleidingsgraad in het hoger onderwijs. Kaart 6-02 toont aan dat er een sterk contrast bestaat tussen de 19de eeuwse stadsbuurten en hun omgeving. Vooral in het zuidwesten van de vijfhoek, het westen van Sint-Gillis, Kuregem, Laag-Molenbeek en Laken, Sint-Joost-ten-Node en Laag-Schaarbeek is het aandeel jongeren in het hoger onderwijs zeer laag. Het aandeel jongeren in het hoger onderwijs overschrijdt er per buurt zelden de 15 %. Het grootste aandeel hoog opgeleiden is terug te vinden in een brede gordel in het zuidoosten van Brussel alsook, zij het in mindere mate, in de westelijke en noordelijke periferie.

4. Behaald onderwijsniveau

Het behaald onderwijsniveau is een indicator voor de bekwaamheden van een individu in zijn dagelijkse activiteiten of in een werksituatie. Een direct verband met het kwalificatieniveau is er echter niet, aangezien langdurige non-activiteit of daarentegen, het verwerven van nieuwe vaardigheden bij het uitoefenen van een beroep, aanzienlijke verschillen kunnen teweeg brengen in de bekwaamheden van personen met een gelijkaardig diploma (Mainguet en Demeuse, 1998).

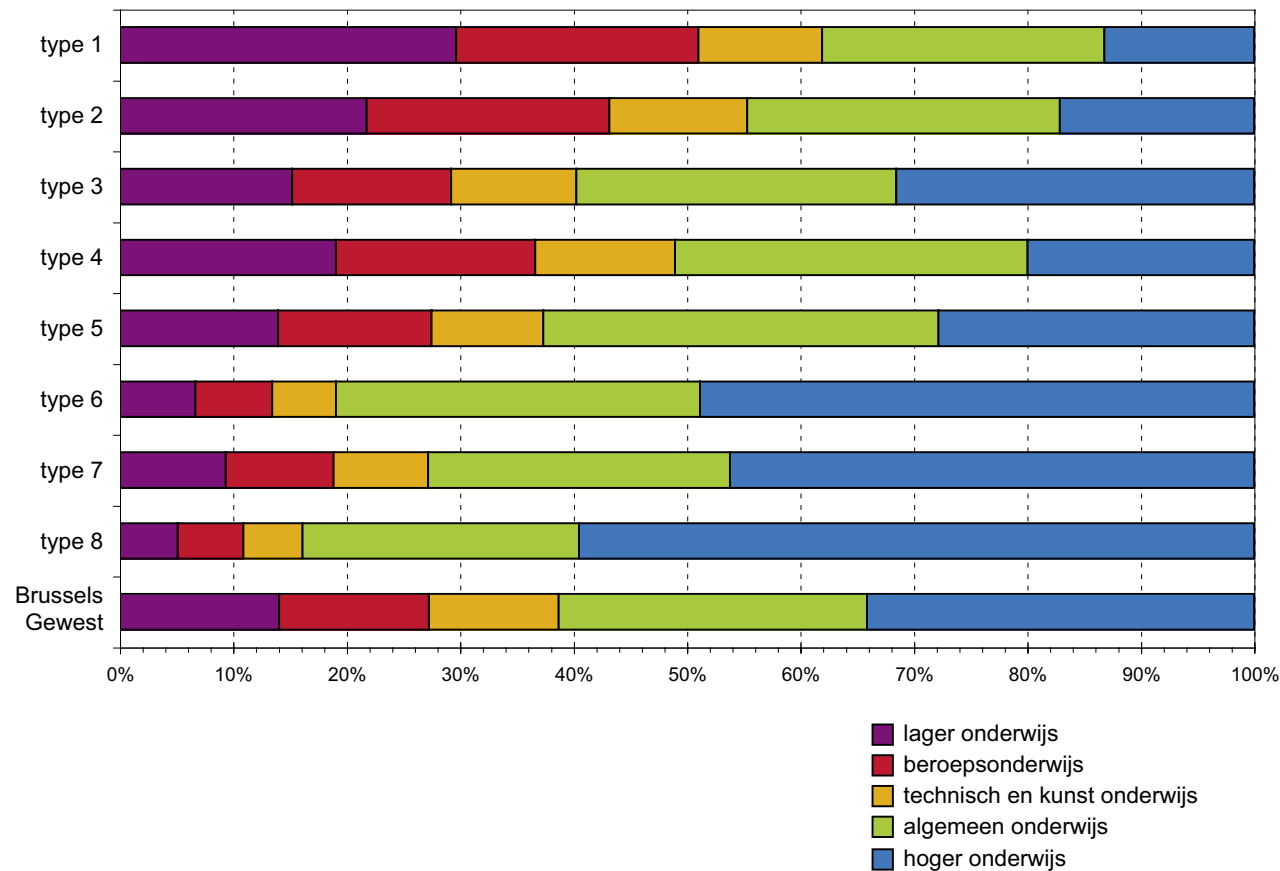
Kaart 6-03 bevestigt enerzijds de eerder vermelde hypothese dat *«hoe hoger het bereikte onderwijsniveau is, hoe meer inzicht men heeft in de mogelijkheden die de moderne maatschappij te bieden heeft en hoe sterker men kan delen in de welstand en participeren in het beleid van de maatschappij»* (Kesteloot et al., 1996). Anderzijds benadrukt ze nog eens het feit dat de buurten waar de volwassenen slechts een korte opleiding genoten, in grote mate overeenkomen met buurten waar veel laagopgeleide jongeren wonen die hun schoolloopbaan op hun 18de stopzetten (Kesteloot et al., 1996).

Voor de typologie van het behaald onderwijsniveau worden vijf categorieën van het hoogst beëindigd onderwijsniveau in rekening gebracht; met name het aandeel personen met als hoogste diploma het lager onderwijs, het beroepsonderwijs, het technisch of kunstonderwijs, het algemeen en het hoger onderwijs.

Hieruit resulteren 8 types (figuur 6-02) gaande van een sterke oververtegenwoordiging van het lager en beroepsonderwijs (type 1) tot een zeer sterke oververtegenwoordiging van het hoger onderwijs (type 8). De buurten die behoren tot type 8 hebben gemiddeld viermaal zoveel inwoners met een diploma van het hoger onderwijs dan buurten van het eerste type (58 % tegenover 13 %) (tabel 6-02). Buurten van type 1 omvatten op hun beurt dan weer veel meer personen met een diploma van het lager (28 % tegenover 5 %) of beroepsonderwijs (20 % tegenover 6 %) dan buurten van type 8. Zoals nog blijkt uit tabel 6-02 reflecteert het type met een lichte oververtegenwoordiging van technisch en kunstonderwijs (type 4), het best het gemiddelde opleidingsniveau van het Brussels Gewest.

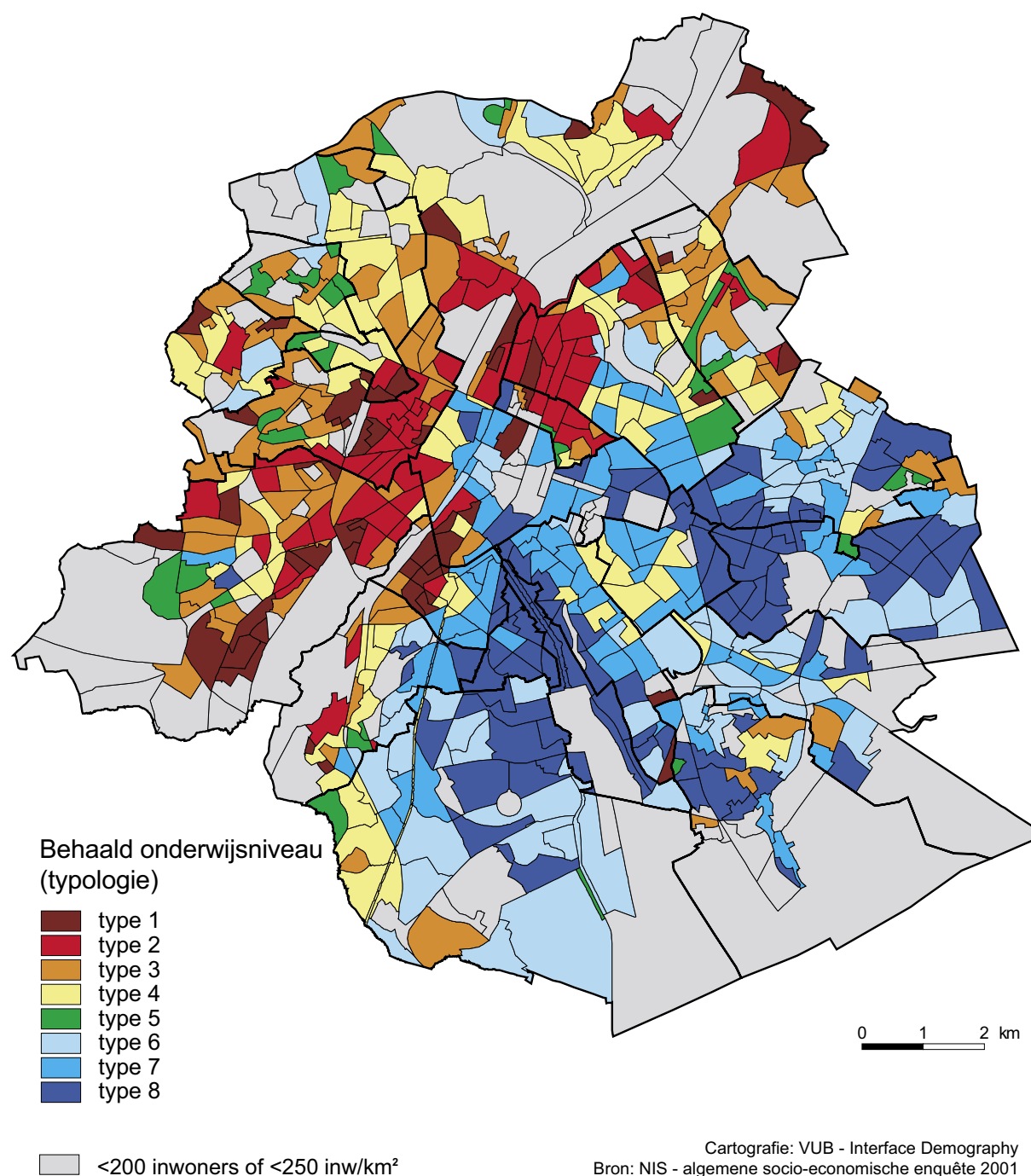
Het in kaart brengen van de resultaten bevestigt opnieuw de bestaande sociale differentiatie in het Brussels Gewest. Kaart 6-03 wijst op een sterke oost-west tegenstelling inzake opleidingsniveau.

Figuur 6-02 Behaald onderwijsniveau: typologie

Tabel 6-02 Behaald onderwijsniveau: typologie (percentuele verdeling)

	lager onderwijs (%)	beroeps- onderwijs (%)	technisch en kunst- onderwijs (%)	algemeen secundair onderwijs (%)	hoger onderwijs (%)
type 1: oververtegenwoordiging lager en beroepsonderwijs	28,27	20,43	13,21	24,76	13,32
type 2: oververtegenwoordiging beroeps- lager en technisch onderwijs	20,69	22,00	13,97	26,47	16,87
type 3: gemengd (algemeen tot lager)	18,95	17,22	14,29	29,64	19,90
type 4: oververtegenwoordiging technisch onderwijs	14,86	14,04	13,42	27,00	30,68
type 5: sterke oververtegenwoordiging algemeen secundair	13,17	13,41	12,17	33,85	27,41
type 6: oververtegenwoordiging algemeen secundair en hoger onderwijs	8,04	8,07	8,84	30,00	45,04
type 7: oververtegenwoordiging hoger onderwijs	10,37	10,33	10,45	24,48	44,37
type 8: sterke oververtegenwoordiging hoger onderwijs	5,12	5,78	6,97	24,63	57,50
Brussels Gewest	14,04	13,22	11,45	27,16	34,13

De Louizalaan, de Wetstraat en de Tervurenlaan kenmerken zich door een zeer sterke oververtegenwoordiging van hoog opgeleiden (**type 8**) maar de overige buurten van het zuidoostkwadrant behoren ook tot een type met oververtegenwoordiging van hoger onderwijs (**type 6 en 7**). Gemiddeld heeft de helft van de inwoners die tot de types 6, 7 en 8 gerekend worden een diploma van het hoger onderwijs. Alleen de Maalbeekvallei - die vroeger een uitgesproken arbeiderskarakter had - en aansluitende delen van Etterbeek enerzijds, en sociale woonwijken anderzijds, doorbreken deze homogeniteit. Op basis van de gegevens van de census van 2001 is het mogelijk een vergelijking te maken tussen het opleidingsniveau en de activiteitensectoren waarin de bewoners tewerkgesteld zijn. Dit leert ons dat deze hoogopgeleide bevolking veelal actief is in de tertiaire sector (onderwijs en opleiding, diensten aan bedrijven, financiële instellingen, gezondheidszorg en sociale dienstverlening, onroerende goederen en verhuur). Bovendien zijn heel wat personen uit deze buurten verbonden aan één van de internationale instellingen die het Brussels Gewest heeft aangetrokken als hoofdzetel van de Europese Unie.

In de westelijke rand van het Brussels Gewest blijft het aantal buurten met een concentratie van hogeschoolden beperkt tot de villawijken Nellie Melba en Scherdmaal-Noord in Anderlecht, Hogenbos en Laura-Basiliek in Sint-Agatha-Berchem, het Albertpark in Ganshoren en Dikke Beuk in Jette. Verder kenmerkt de westelijke periferie zich door een arbeidersbevolking en bediendenbevolking met een gemiddeld opleidingsniveau (**types 3, 4 en 5**).

Het opleidingsniveau ligt het laagst in de 19de eeuwse stadsgordel en langsheen de kanaalzone (**type 1 en type 2**). In buurten van type 1 is gemiddeld meer dan een vierde van de bevolking slechts in het bezit van een diploma van het lager onderwijs. In buurten van type 2 is dat meer dan één vijfde. Een vijfde van de bevolking in deze buurten (type 1 en 2) heeft een diploma van het beroepsonderwijs. Het aandeel laaggeschoolden ligt in deze buurten beduidend hoger dan het Brussels gemiddelde (tabel 6-02). Deze buurten kenmerken zich door een laag opgeleide arbeidersbevolking met een hoge tewerkstelling in de industriële sector, de bouwnijverheid en in reparatie van gebruiksgoederen en voertuigen. In de noordelijke kanaalzone is er eveneens een hoge tewerkstelling in vervoer, opslag en communicatie.

Opvallend is de nauwe samenhang tussen het opleidingsniveau en de sociale woningbouw: vier vijfden van de sociale woonwijken behoren tot de types met overwegend afgestudeerden in het technisch tot lager onderwijs (types 1, 2, 3 en 4). Dit is vermoedelijk te verklaren doordat bepaalde selectiecriteria voorop gesteld worden om toegang te verkrijgen tot een sociale woning wat automatisch resulteert in een concentratie van kansarme (en vaak laagopgeleide) huishoudens.

5. Besluit

Bij het in kaart brengen van het onderwijsniveau, zou men discrepanties kunnen vermoeden tussen de kaarten 6-01 en 6-02 en deze van het beëindigd onderwijsniveau. Dit is echter niet zo duidelijk wegens het relatief groot aantal buurten waar te weinig leerlingen van het secundair onderwijs aanwezig zijn. Een vergelijking met kaart 6-03 bevestigt echter dit: in het westen zijn er situaties van opwaartse sociale mobiliteit van de buurt, waar het aandeel studenten in het hoger onderwijs groter is dan het behaald onderwijsniveau van de volwassen bevolking doet vermoeden. Neerpede en Haren zijn frappante voorbeelden. De meest voor de hand liggende verklaring is dat het om inwijking van welgestelde gezinnen met kinderen van de betrokken leeftijd gaat. In andere buurten, zoals in Ganshoren, is er waarschijnlijk sprake van echte opwaartse mobiliteit van de inwonende bevolking.

Omgekeerd zijn er in het oosten van de vijfhoek buurten die tot het hoogste type van de behaalde opleiding horen, terwijl het aandeel studenten zeer laag blijft. Dit duidt op gentrificatie, waarbij een jonge hoog opgeleide bevolking zich in de buurt komt vestigen, maar zelf geen kinderen heeft in de relevante leeftijdsgroepen. Het beperkt aantal jongeren in het hoger onderwijs wordt verklaard door de initiële bevolking die ten dele nog in de buurt woont. Een nauwkeurige analyse tussen de verschillende kaarten levert nog andere buurten op in dezelfde situatie. Het gaat in de meeste gevallen om oude dorpskernen, waar jonge gezinnen in de relatief goedkope woningen trekken.

Over het algemeen komen buurten met een groot aandeel leerlingen in het technisch en beroepsonderwijs echter overeen met deze waar het beëindigd onderwijsniveau laag ligt. Dit wijst op het feit dat de meest gangbare trend nog steeds is dat het opleidingsniveau van generatie op generatie overgedragen wordt.

6. Bibliografie

Kesteloot C., Vandenbroecke H., Van Der Haegen H., Vanneste D., Van Hecke E., (1996), Atlas van achtergestelde buurten in Vlaanderen en Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel.

Mainguet C. en Demeuse M., (1998), Scolarisatie, onderwijsniveau en inschakeling in de arbeidsmarkt, Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991, Monografieën, 9, Nationaal Instituut voor de Statistiek, Brussel, 323pp.

Mistiaen P., Meert H., Kesteloot C., (1995), Polarisation socio-spatiale et stratégie de survie dans deux quartiers bruxellois, *Espace, Populations, Sociétés*, nr.3, p. 277-290.

Vercaigne C., Walgrave L., Mistiaen P. en Kesteloot C., (2000), Verstedelijking, sociale uitsluiting van jongeren en straatcriminaliteit, Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden, Leuven, 275pp.

Vranken J., De Boyser K. en Dierckx D., (2003), Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 2003, Acco, Leuven, 517pp.